

A. Zeebout, *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, R. J. G. A. A. Gaspar, ed. (Middeleeuwse studies en bronnen LVIH; Hilversum: Verloren, 1998, lvii + 448 blz., ISBN 90 6550 031 6).

Van 1481 tot 1485 reisde de Vlaamse edelman Joos van Ghistele door het Middellandse-Zeegebied. Aanvankelijk met vijf reisgenoten, vanaf 1482 alleen met zijn kapelaan Jan van Quisthout. Tussen 1486 en 1489 kwam een verslag van deze reis tot stand, geschreven in de volkstaal door ene Ambrosius Zeebout. Waarschijnlijk was het in handschrift al ruim verspreid toen het in 1557 voor het eerst in druk verscheen. Het werd herdrukt in 1563 en 1572. Van dit reisverslag is nu een moderne editie verschenen die zich baseert op het oudst bekende handschrift uit ca. 1500. Ontbrekende gegevens werden aangevuld uit andere handschriften en de zestiende eeuwse drukken. De titel van de editie is ontleend aan de druk van 1557.

Uit de inleiding van de éditeur blijkt dat Zeebout zich op een groot aantal bronnen baseerde. Naast de aantekeningen van de reiziger(s) raadpleegde hij vooral de bijbel en allerlei klassieke, middeleeuwse en humanistische geschriften. Zeebout gebruikte ook andere reisverhalen, waaronder dat van Bernhard von Breydenbach, dat in 1488 in een Nederlandse vertaling verscheen. Breydenbach reisde in 1483 en 1484 in het Midden-Oosten. Het reisverslag van de Mechelaar Jan Aerts, die in 1484 een reis naar het Heilige Land maakte, blijkt hij niet te hebben gebruikt. Ook dit reisverslag verscheen in druk, voor het eerst in 1595 te Antwerpen en voor het laatst te Dordrecht in 1652.

Volgens Gaspar is Zeebouts werk een belangrijke bron vanwege zijn grote populariteit in de zestiende eeuw en de grote betrouwbaarheid en levendigheid van de beschrijving. Wat was de bedoeling van het reisverslag? Vroomheid was de drijfveer van Van Ghistele en zijn reisgenoten. Het was Van Ghistele die de opdracht tot het werk gaf en zijn aantekeningen vormden er de basis van. Het reisverslag had dan ook een stichtelijk en didactisch karakter, aldus Gaspar.

Wat is dit reisverslag nu voor werk? Anders dan Gaspar suggereert, is het niet in de eerste plaats een verslag van de reis van Van Ghistele. Deze was zeker niet de enige die zijn aantekeningen aan Zeebout ter beschikking stelde. De namen van de reisgenoten, ook die van Van Ghistele, komen in het reisverslag zelf in het geheel niet voor! En hoe religieus was het karakter van de reis?

Gezien de behandeling van godsdiensten, staatkundige en politieke verhoudingen, zeden en gewoonten, is het twijfelachtig of we in Zeebouts werk allereerst een stichtelijk verslag van een vrome reis moeten zien. Veeleer lijkt het een beschrijving van het Midden-Oosten, met de reis van 'eeneghe edele mannen ende andere' als leidraad. Op hun verzoek, zo merkt Zeebout zelf op, was het werk geschreven met gebruik van wat zij 'inden landen van overzee ghehoort en bevonden hebben'. En dat ten'solaese van hemlieden ghenouchte nemende te hooren lesene van vremde saken, landen ende steden, ende oec ter instructie vanden ghenon die in toecommenden tijden inde voorseyde landen zullen willen reysen'. Dit reisverslag moet een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan het beeld van het Midden-Oosten in de Nederlanden. Men stelde ongetwijfeld belang in deze informatie. Het motief van de reis van Van Ghistele en zijn reisgenoten was immers 'dat zij ghemouveert worden de voorseyde landen te visiteerne, ende bij experiencien te siene dat zij ghehoort ende in diverssche boucken ghelesen ende vonden hadden'. Het reisverslag geeft een indicatie van de nieuwsgierigheid in de Nederlanden naar de wereld van het Oosten.

Vergeleken met het commentaar op Zeebouts bronnen is de interpretatie van het werk karig. Gaspar legt onnodig veel nadruk op Zeebouts (on)betrouwbaarheid. Een vergelijking met het werk van bijvoorbeeld Aerts ontbreekt. Gaspar verzuimt in te gaan op het publiek en de receptie van het werk. Het grootste gemis in deze editie is daarom wel dat de inleiding die uitgever Van de Keere in 1557 in de eerste uitgave afdruckte, ontbreekt.

Zeebouts reisverslag is een prachtige bron voor wie weten wil hoe een Vlaming zich eind vijftiende eeuw informatie verschafte over een vreemde wereld en hoe hij deze informatie beoordeelde. In Zeebouts toon lijkt het (terechte) besef mee te klinken dat het Oosten in politieke en culturele zin voor het Westen niet onderdeel was. Hoewel Zeebout de religieuze opvattingen en praktijken van de 'heidenen' bekritiseert, klinkt zijn verslag nergens laatdunkend.

De inleiding op de editie heeft hier interessante aspecten laten liggen. Met een poging de receptiegeschiedenis en het lezerspubliek te achterhalen was de waarde van deze uitgave sterk toegenomen. Gaspar concentreert zich te zeer op de betrouwbaarheid van de tekst, op de persoon van Van Ghistele en de auteur. Wat interpretatie van reis en verslag betreft, slaat hij de plank mis. De inleiding faalt in een poging de tekst van een historische context te voorzien. Maar natuurlijk is het prachtig dat deze bron door een nieuwe uitgave ontsloten is.

Arjan van Dixhoorn

I. Bejczy, S. Stegeman, M. Verweij, ed., *Gerard Geldenhouwer van Nijmegen (1482-1542). Historische werken. Lucubratiuncula de Batavorum insula. Historia Batavica. Germaniae Inferioris historiae. Germanicarum historiarum illustratio* (Middeleeuwse studies en bronnen LIX; Hilversum: Verloren, 1998, 232 blz., f49,-, ISBN 90 6550 033 2).

Waar zijn de Bataven gebleven? Volgens de hedendaagse archeologen overal en nergens. Het 'eiland der Bataven' van de Romeinse bronnen is niet meer te vinden: eilanden genoeg, maar etnische Bataven ho maar. Bataven als super-Germanen, frank en vrij? Nee, die zogenaamde Bataven (lieden uit het oosten die zich direct met andere bewoners mengden) zijn hier pas gekomen door de Romeinen. Vergeleken bij de vroege zestiende eeuw, toen een aantal humanisten op zoek gingen naar het Bataafse verleden, zijn we dus niet erg opgeschoten. Die humanisten wisten tenminste precies wie de Bataven waren — want dat stond in gezaghebbende antieke schriftelijke bronnen — en waren slechts onzeker over de vraag waar zij precies hadden gewoond: de zogeheten 'Bataafse kwestie'.

Een van de belangrijkste Nederlandse auteurs over de vroege Nederlandse geschiedenis is Gerard Geldenhouwer (1482-1542) geweest. Zijn vier historische studies, oorspronkelijk verschenen tussen 1520 en 1542 en deel van een belangrijk historisch oeuvre, zijn nu opnieuw uitgegeven met vertalingen in het Nederlands, aantekeningen en een korte inleiding. Hier zien we een humanistische geschiedschrijver aan het werk. Geldenhouwer interpreteerde de hem ter beschikking staande klassieke teksten met de grootste zorgvuldigheid. Hij wilde tot een beeld van het Bataafse verleden komen dat consistent was met de opvattingen uit de Oudheid, maar toch ook rekening hield met belangwekkende latere opvattingen en archeologische vondsten. Bovendien wilde hij aandacht vragen voor de historische continuïteit tussen dat verre verleden en zijn eigen tijd, want daardoor ontstond een vaste band met de door humanisten zo vereerde Oudheid. Daarom nam Geldenhouwer bijvoorbeeld in zijn *Historia Batavica* een naamlijst op van 'Bataafse koningen' van de legendarische Bato tot en met de hertogen van Gelre. Daarom ook deed hij zo diepgaand onderzoek naar het land der Bataven en kwam tot de conclusie dat dit niet uitsluitend in Holland kon hebben gelegen. Batavia was voor Geldenhouwer ongeveer: Holland ten zuiden van de Oude en de Kromme Rijn, de Betuwe en het land van Maas en Waal.

De edities en de vertalingen zijn met veel liefde gemaakt en uitstekend leesbaar, mede door de vele nuttige aantekeningen en het weinig voorkomen van drukfouten. Zowel de vakgeleerden